



ИШЛАБ ЧИҚАРИШ КОРХОНАЛАРИДА МАҲСУЛОТ СИФАТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

¹Абдирайимов Азизбек Рўзиқул ўғли

Тошкент давлат аграр университети

Ассистент abdirayimov9191@mail.ru,

²Асилова Феруза Мирхосиловна

Тошкент давлат аграр университети

Ассистент, asilova@mail.ru,

³Умаров Абдуқодир Қобиллович

Тошкент давлат аграр университети

Магистр, abduqodirumarov03@gmail.com.

<https://www.doi.org/10.37547/ejar-v03-i03-p1-09>

ARTICLE INFO

Received: 25th February 2023

Accepted: 02nd March 2023

Online: 03rd March 2023

KEY WORDS

Маҳсулот сифати,
рақобатбардошлик,
иқтисодий омил, технологик
омил, сифат назорати,
маҳсулот сифати
кўрсаткичлари, халқаро
бозор, солиқ юки, унумдорлик,
ички бозор.

ABSTRACT

Ушбу мақолада ишлаб чиқариш сифат менежменти тизими тўғрисидаги маълумотлар муҳокама қилинган бўлиб, халқаро стандартларга мувофиқ сифат менежменти тизимини такомиллаштириш талаблари баёни, сифат назорати жараёнининг босқичлари, уларда мавжуд муоммолар ва хусусиятлари асосида маҳсулотлар сифат кўрсаткичларини баҳолаш усуллари, сифатга таъсир этувчи омиллар, сифат назоратини ташкил этиш тамойиллари таҳлили келтирилган.

KIRISH

Бугунги кунда республикамизда бозор иқтисодиётини шакллантириш ва ривожлантириш шароитида замонавий сифат менежменти тизимини ҳамда иқтисодиётнинг устувор тармоқ ва соҳаларида халқаро стандартларни жорий этиш бўйича илмий тадқиқотлар натижаларидан амалда самарали фойдаланиш муҳим вазифалардан ҳисобланади. Сабаби миллий маҳсулотлар рақобатбардошлигини таъминлаш ва уларнинг экспорт салоҳиятини ошириш, маҳсулотлар сифати ва хавфсизлигини таъминлашга бевосита боғлиқ.

Республикамизда ишлаб чиқариш корхоналари ҳамда бозор иқтисодиёти шароитида маҳсулот сифатини бошқариш тизимига янги талабларни қўяди. Бунинг натижасида ҳар қандай ишлаб чиқариш корхонанинг барқарорлиги, бозордаги мавқеи рақобатбардошлик даражаси билан белгиланади.

Маҳсулот сифати корхона фаолиятини режалаштириш ва уни аниқлашда қўлланиладиган асосий кўрсаткичлардан бири бўлиб, унда меҳнатни ташкил қилиш, ишлаб чиқаришнинг жиҳозланиши, мутахассисларнинг малакаси, бошқариш фаолияти ифодаланади. Корхона ишлаб чиқариш - хўжалик фаолиятининг иқтисодий самарадорлиги ва бошқа кўрсаткичлари маҳсулот сифатининг яхшиланиши билан узвий тарзда боғлиқдир. Ҳозирги замон саноат корхоналарида ишлаб чиқариладиган



маҳсулотлар энг юқори техник иқтисодий, эстетик ва бошқа талабларга мувофиқ бўлиши, жаҳон бозорида рақобат қилиш қобилиятига эга бўлиши керак. Тараққиётнинг ҳозирги босқичда маҳсулот сифатини ошириш масаласи халқ ҳўжалигининг биринчи даражали муаммоларидан биридир. Маҳсулот сифати деганда уни истеъмол қилиш хусусиятларининг мажмуи тушунилади.

Ўз навбатида, маҳсулотларни сифатини таъминлаш, бошқариш, яхшилаш ҳамда рақобатбардошлиги бир неча ўнлаб омилларнинг таъсири билан боғлиқ бўлиб, улар орасида биринчи навбатда маҳсулот сифати ва хавфсизлиги чиқади. Бозор иқтисодиёти муҳитида корхоналарнинг бозордаги муваффақиятининг калити уларнинг ҳар қандай ташқи ўзгаришларга жавоб беришга тайёрлигидир.

ADABIYOTLAR Tahlili va tadqiqot metodologiyasi

Сифатни бошқариш тизимларини, уларнинг ривожланишига таъсир этувчи кўрсаткичларни, уларнинг фаолиятини баҳолаш ва назорат қилиш тамойилларини ўрганиш. Қуйидаги олимлар: А. А. Голиков, W. Е. Деминг, Д. Сотон, Г. Г. Азгалдов, С. Д. Иленкова, С.Т.Лapidус, М. Х. Мехон, М. Торстен, Д.Х.Харингтон ўзларининг ишларида маҳсулот сифати ва уни назорат қилиш тизимига эътибор қаратишган. Улар маҳсулот сифати — бу хусусиятлар мажмуи бўлиб, унинг таъсири бир маҳсулотни бошқасидан ажратиш имконини беради ва сифатнинг келиб чиқиши уни чиқариш жараёнида содир бўлади, деган фикрда эдилар.

Бугунги кунда ишлаб чиқариш корхоналарида замонавий сифат менежментининг жорий этилишини самарали деб ҳисоблайдиган Э.Деминг ушбу қонидани янада такомиллаштирган бўлиб, унинг таъкидлашича, 96 фоиз сифат муаммолари тизимнинг жавобгарлиги, қолган атиги 4 фоиз эса ижрочилар ҳиссасига тўғри келади. Деминг ёндашувининг моҳияти қуйидагича, паст самарадорлик ва ёмон сифатнинг сабаби аксарият ҳолларда, ходимларда эмас, балки тизимда.

Шундай экан, ишлаб чиқариш натижаларини яхшилаш учун раҳбарларнинг тизимнинг ўзига ўзгартиришлар киритишлари керак. Деминг ўзининг асосий эътиборини қуйидагиларга қаратган:

- стандартлардан чекинишлар ҳақида статистик ахборотларни йиғишнинг зарурлигига;
- жараёнлар ва компания маҳсулотларидаги четга чиқишларнинг камайишига;
- четга чиқишларнинг сабабларини излаш, таҳлил этиш ва бартараф этишга.

Tahlil va Natijalar

Бугунги кунга келиб Эдвард Демингнинг 14 тамойиллари бутун дунё бўйича замонавий сифат бошқарув тизимининг асосий тамойиллари бўлиб ҳисобланди.

Ҳозирги кунда ишлаб чиқариш корхоналари олдида турган асосий масалалардан бири маҳсулот сифатини назорат қилишни бошқариш ва уларни такомиллаштириш даражасидир. Бу муаммони муваффақиятли ҳал этиш учун рақобатбардош ва юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлаш, ишлаб чиқариш жараёнининг барча босқичларида сифат назоратини ўрнатиш имконини берувчи оптимал сифат менежменти тизимини яратиш лозим.

Республикада 17155 та ишлаб чиқарувчи корхоналар мавжуд бўлиб, шундан 33 06 таси сифат менежменти тизими асосида сертификатлаштирилган. Агентлик



томонидан 3306 та корхоналарга жами 3431 та мувофиқлик сертификатлари расмийлаштирилган бўлиб, шундан ISO 9001 - 3134 та, ISO 14001 - 54 та, OHSAS 18001 - 68 та, ISO 22000 - 72 та, ISO 50001 - 11 та, ISO/TS 16949 - 34 та ва GMP - 9 та ва уйғунлашган МТни 55 та ташкил этади.

Корхона фаолиятининг асосий кўрсаткичи маҳсулот сифатини яхшилаш ҳисобланади. Уни такомиллаштириш корхонанинг ҳозирги ривожланаётган бозор шароитида тутган ўрнини, илмий-технологик, илмий-услубий тараққиётни ривожлантириш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни белгилаб беради.

Самарали назорат маҳсулот сифатига таъсир кўрсатади, шунингдек, ишдаги барча турдаги носозликларнинг олдини олиш, уларни корхона учун энг кам йўқотишлар билан аниқлаш ва бартараф этиш имконини беради.

Сифатни назорат қилиш тизимини ўтказиш учун қуйидаги босқичлар амалга оширилиши керак:

1. Назорат тушунчасини аниқланг: бу кенг қамровли назорат тизими ёки хусусий текширишлар бўлиши мумкин;
2. Сифатни бошқариш жараёнининг зарурлиги, аниқлиги, мунтазамлиги ва самарадорлиги ҳақида қарор қабул қилишдан иборат бўлган назорат вазифасини белгилаш;
3. Сифат назорати объектлари ва субъектларини ўрганиш, сифатни назорат қилиш тизимининг усуллари, воситалари ва кўламини аниқлаш ва текширув ўтказиш муддатларини белгилаш;
4. Маҳсулот сифат даражасининг режали ва ҳақиқий кўрсаткичларини аниқлаш;
5. Режалаштирилганлар билан ҳақиқий маълумотларнинг четга чиқишларини қидириш ва четга чиқиш сабабини аниқлаш;
6. Четга чиқиш ва сабабларни таҳлил қилиш, ваколатларни тарқатиш ва камчиликларни бартараф этишга қаратилган ҳаракатларни аниқлаш.

Юқори сифатни таъминлаш фаолиятининг барча босқичларини самарали бошқаришни, ғоянинг келиб чиқишидан то маҳсулот ишлаб чиқаришигача ўз ичига олади.

Сифатни назорат қилиш тизимининг самарадорлиги учун корхонанинг олинган тадқиқотлари ва тажрибаси, нуқсонларнинг олдини олиш, ишлаб чиқариш жараёнининг мувозанатсизлиги, режалаштирилганлардан ҳақиқий кўрсаткичларнинг четга чиқиши асосида ҳақиқий сифат назорати режаларини ишлаб чиқиш учун шароит яратадиган техник назорат хизматларини яхшилаш керак.

Техник назорат тартибини осонлаштириш учун қуйидаги хусусиятларни ажратиш мумкин:

- маҳсулот ишлаб чиқариш учун хом ашё ва материаллар олишда амалга ошириладиган кириш назорати;
- маҳсулот сифатининг меъёрий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини назорат қилиш учун зарур бўлган жорий назорат;
- битта технологик операцияни бажариш жараёнида ёки бажарилгандан кейин амалга ошириладиган маҳсулотларни тезкор назорат қилиш;



- қабул қилиш назорати, натижада маҳсулотнинг яроқлилиги ҳақида хулоса чиқариш мумкин;

- махсус ваколатли шахслар томонидан амалга ошириладиган тафтиш назорати.

Етакчи рақобатбардош фирмаларнинг тажрибаси шуни кўрсатдики, истеъмолчиларнинг талаб ва имтиёзларига жавоб берадиган юқори сифатли маҳсулотлар фақат бозорни батафсил ўрганиш ва таҳлил қилиш билан ишлаб чиқарилиши мумкин.

Энг муваффақиятли компаниялар томонидан ишлатиладиган энг самарали усул ИСО 9000 сериясидаги халқаро стандартларга асосланган сифат менежменти тизими. Ушбу стандарт халқаро бозорга чиқиш мақсадида бўлган ишлаб чиқариш корхоналари учун муҳим рол ўйнайди. Техник қўмита томонидан жорий этилган ИСО 9000 халқаро стандартлари асосида сифат тизимларини ишлаб чиқиш, жорий этиш ва ишлатиш бўйича етакчи компаниялар тажрибаси таҳлилига кўра. Улар сифатни бошқариш бўйича тавсиялар ва юқори сифатни таъминлаш, сифат тизимларининг элементларини ишлаб чиқиш бўйича умумий талаблар ҳисобланади.

Уларда мавжуд хусусиятлар бўйича маҳсулот сифати кўрсаткичларининг 10 гуруҳини ажратиш мумкин:

1. Мақсад кўрсаткичлари — маҳсулотнинг фойдали хусусиятлари, асосий вазифалари, яроқлилиги ва ундан фойдаланиш мақсадини аниқлаш.
2. Ишончлилик кўрсаткичлари — маҳсулотнинг хизмат муддатини аниқлаш, барча параметрларнинг ўз вақтида сақланиши, узоқ муддатли бажарилиши, тегишли функцияларни бажариш қобилияти, таъмирланиш қобилияти.
3. Эргономик кўрсаткичлар — маҳсулот дизайни маҳсулотдан қулай фойдаланиш учун инсон танасининг хусусиятлари билан мустаҳкамлигини тавсифлайди.
4. Эстетик кўрсаткичлар — маҳсулот яхлитлигини, ахборот ифодалилигини, шаклнинг рационаллигини ифодаловчи кўрсаткичлар.
5. Технологик кўрсаткичлар — корхона учун энг кам йўқотишлар билан маҳсулотнинг фойдаланишга ва таъмирлашга мослашувчанлик даражасини белгилайди. Бу гуруҳга ишлаб чиқариш харажатлари, меҳнат интенсивлиги, капитал интенсивлиги ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг моддий интенсивлиги кўрсаткичлари киради;
6. Стандартлаштириш ва унификациялаш маҳсулотларни стандартлар билан таъминланганлиги, бошқа маҳсулотлар билан унификациялаш даражасини акс эттиради;
7. Патент ва ҳуқуқий кўрсаткичлар — техник ечимларни янгилаш, патентлар ёрдамида маҳсулотларни ҳимоя қилиш ва кейинчалик мамлакатда ва чет элда тўсиқсиз сотиш;
8. Экологик — маҳсулотни ишлаб чиқариш, фойдаланиш ва тасарруф этиш вақтида атроф-муҳитга зарарли таъсир даражасини тавсифловчи кўрсаткичлар;
9. Хавфсизлик кўрсаткичлари — маҳсулотнинг шундай хусусиятларики, уни ишлатишда зарар билан боғлиқ номақбул хавф йўқлигини аниқлайди.
10. Иқтисодий кўрсаткичларга корхонанинг маҳсулот ишлаб чиқариш, ва сотиш билан боғлиқ харажатлари киради, улар харажат баҳосига ва кейинчалик тайёр маҳсулот баҳосига киритилади.



Маҳсулотларнинг юқори сифатини таъминлаш омилларига энг яхши дизайн, энг яхши алоқа воситаси, рационализаторлик, стандартлаштириш, технология ва ускуналарни такомиллаштириш, энг яхши хом ашё, энг янги технология ва назорат ташкилоти, иқтисодий ва илмий-техник ҳамкорлик, шу маҳсулотларнинг барқарор ишлаб чиқарилиши киради.

Корхоналарда маҳсулотлар сифатини оширишда интеграллашган менежмент тизимларини қўллаш самарадорликни янада оширади.

Сифат тизими қуйидаги энг муҳим тамойилларга жавоб бериши керак:

- маҳсулот сифатини оширишда корхона бошқарувининг бевосита иштироки ва жавобгарлиги;
- сифат соҳасида ўз вақтида, аниқ режалаштириш;
- жараённинг ҳар бир босқичи учун масъулият ва ваколатларнинг тақсимланиши, корхонанинг сифат режасининг бажарилишини таъминлаш;
- маҳсулот сифатини таъминлаш харажатларини ажратиш;
- харидор ва атроф-муҳит учун маҳсулотлар хавфсизлигини таъминлаш;
- сифатни яхшилаш ишларини ташкил этиш;
- сифат назоратини таъминлаш усуллари ва воситаларини такомиллаштириш.

Хулоса. Хулоса қилиб шуни таъкидлаш керакки, ISO 9000 халқаро стандартлари талабларига мос келувчи сифат менежменти тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш жаҳонда анча олдин корхоналарнинг инвестицион жозибadorлигини ошириш, рақобатбардошлигини таъминлаш, ишончли ҳамкорлар сифатида ўз ўрнига эга бўлишлари каби “бошқарувнинг шаффофлиги”ни намоён этувчи самарали дастак сифатида тан олинган.

Бугунги кунда замонавий сифат менежменти тизимини самарали жорий этган корхона ва ташкилот ўзининг ишлаб чиқарган маҳсулотлари ва тақдим этаётган хизматлари сифати, умуман рақобатбардошлигини оширишлари орқали бозордаги ўз мавқеини сақлаб қолиши ҳамда мустаҳкамлаб бориши мумкин.

Шундай қилиб, энг мақбул ечим корхонада сифат менежменти тизими бўлиб, ISO 9000 серияли халқаро стандартлар асосида ишлаб чиқилган бўлиб, улар деярли ҳар қандай фаолият соҳасида фойдаланиш учун умумлаштирилган ҳисобланади. Бироқ, улар бир-бирига бирлаштирилган бўлгани учун, бу зарур ҳужжатлар тўпламини ишлаб чиқиш, жорий этиш бўйича малакали кадрлар ёрдамини талаб қилади.

Ишлаб чиқариш корхонанинг маҳсулот сифатини бошқариш тизимини такомиллаштиришнинг якуний мақсади маҳсулот ва хизматларнинг рақобатбардошлигини ошириш, истеъмолчиларнинг талабини қаноатлантириш, янги бозорларга чиқиш ва табиийки, корхонанинг мавқеини мустаҳкамлаш орқали олинадиган даромадни максималлаштиришдир.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги ПФ-5853-сонли «Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020 - 2030 йилларга мўлжалланган стратегиясида белгиланган вазифаларни 2020 йилда амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги фармони.



2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 майдаги ПФ-5995-сонли «Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг сифат ва хавфсизлик кўрсаткичлари халқаро стандартларга мувофиқлигини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги қарори.
3. Muminov Najmiddin Shamsiddinovich, Odinaev Mirzamad Isaevich, Abdirayimov Azizbek Ro'ziqul O'g'li, Rajabov Sardor Jumaboy O'g'li, (2021). Problems Of Quality Assurance And Export Potential Of Grapes. *The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering*, 3(06), 38-44.
4. Н.Муминов, М.Одинаев, А.Абдирайимов Характеристика и оценка качества винограда 2021. 97-98.
5. Odinayev, M. I., Hakimov, D. V., & Abdirayimov, A. R. (2022). Eksportbop qovun va tarvuz navlarini yetishtirish va ularning agrobiologik xususiyatlari. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(12), 525–535.
6. ISO 9001:2015 Системы менеджмента качества. Требования..
7. Abdirayimov Azizbek Ro'ziqul o'g'li, Odinaev Mirzamad Isaevich, Asilova Feruza Mirxosilovna (2023). "Qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari sifat ko'rsatkichlarini sensorik baholashning sifat tahlili usullarini takomillashtirish" EURASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. Volume 3 Issue 1, January 2023 ISSN 2181-2861. 58-62 бетлар.
8. www.gov.uz – O'zbekiston Respublikasi hukumat portali
9. www.standart.uz – "O'zbekiston texnik jihatdan tartibga solish" agentligi.
10. www.iso.com – Xalqaro standartlashtirish tashkiloti sayti
11. www.ziynet.uz – O'zbekiston ta'lim portali
12. www.lex.uz – O'zbekiston respublikasi qonun hujjatlari portali
13. www.metrolog.ru – Metrologiya bo'yicha Rossiya federasiyasining sayti
14. www.akkred.uz – Akkreditlangan sinov laboratoriyalari sayti